

Književno-likovna izdanja Vlade Kristla

Literary and Art Publications of Vlado Kristl

PREGLEDNI RAD
Primljen: 1. ožujka 2023.
Prihvaćen: 22. listopada 2023.
DOI: 10.31664/zu.2023.112.04

REVIEW PAPER
Received: March 1, 2023
Accepted: October 22, 2023
DOI: 10.31664/zu.2023.112.04

APSTRAKT

Autorska književno-likovna izdanja Vlade Kristla nastajala su usporedno s njegovim slikarskim i filmskim radom. Obuhvaćaju širok raspon otisnutih publikacija, od knjiga proze i poezije, preko tzv. knjiga umjetnika do otisnutih mapa; nizu se može pribrojiti i dio odaslane korespondencije kao forme koju je Kristl također koristio kao umjetnički medij. U svim tim vrstama djela prate se isti poetički postupci, teme i topika kao i u ostalim segmentima njegova opusa. Karakterizira ih i specifično oblikovanje slike i teksta, općenito eksperimentiranje s formom knjige te prožimanje literarnog i likovnog izraza. Prije preseljenja u Njemačku 1963. piše i objavljuje uglavnom na hrvatskome, a nakon toga sva su izdanja napisana i objavljena na njemačkom jeziku.

KLJUČNE RIJEČI

Vlado Kristl, knjige umjetnika, književno-likovna izdanja, München, Hamburg

SUMMARY

In the artistic oeuvre of Vlado Kristl (Zagreb, 1923 – Munich, 2004), a respected film author and painter, the literary segment also holds a significant place. Literary and art publications were created simultaneously with his painting and film work, encompassing a wide range of printed materials, from prose and poetry books to artists' books, portfolios, letters, and faxed messages — a form that Kristl also used as an art medium. Kristl personally designed, illustrated, and most often published these authorial editions by himself. He predominantly designed them with minimal economic resources but exceptionally innovatively, using various typographies, seals, his own handwriting, illustrations, and photographs. The bound works, with a distinctly creative approach to content and design, belong to artistic production closely related to both film and painting. They are propelled by the same poetics marked by processuality and experimentation, with timeless themes and topics, such as the role of the artist, freedom, repression, war and resistance, and the relationship towards authority.

→

Ana Marija Habjan

Everything he filmed, painted, drew, or wrote was connected by the same fundamental need for shaping and demonstrative expression of a kind of artistic worldview, a value system that encompassed his understanding of art as well as his attitude towards society and the political order. Just as he often copied his paintings and changed scenarios or montages, he also revised and modified his poetic and prose texts in his books, using those already published as a kind of ready-made material. In this way, he transformed his existing works into new ones, questioning their meanings and giving the entire oeuvre a character of an unfinished work to which he constantly returned, seeking to redefine it. Like in all other media, Kristl approached books and their conventions provocatively and destructively: playing with language and its transparency, transcending the usual relationship between textual and visual contents, as well as the format and functional parts of editions, using existing works, fragmenting them, and leaving the final sequence of the text to chance. With the exception of the first two poetry collections written in Croatian, all other books were in German, a language that was not Kristl's native but one he knew well even before coming to Germany. Kristl's authorial editions, as a special form of artistic expression in the form of a book, are carefully thought-out projects that directly connect literary achievements with reproductions of drawings and paintings, treating them as material that is secondarily processed, collaged, and otherwise shaped, creating a new type of artefact. As such, they represent a multimedia form of artistic expression that conveys the message both verbally and visually, uniting both languages into a specific narrative and visual form.

KEYWORDS

Vlado Kristl, artists' books, literary and art publications, Munich, Hamburg

UVOD

U umjetničkom opusu Vlade Kristla, afirmiranoga filmskog autora i slikara čija djela još čekaju cjelovitu valorizaciju, književni segment zauzima važno i također neistraženo mjesto. Njegova ukoričena djela, knjige poezije i proze, jednako kao i samizdati, knjige umjetnika, mape i pisma, naglašeno autorskog pristupa sadržaju i oblikovanju, pripadaju umjetničkoj produkciji vrlo srodnoj onoj filmskoj ili slikarskoj. Poкреће ih ista poetika obilježena procesualnošću i eksperimentiranjem, uz stalno prisutne teme i pripadajuću topiku, poput uloge umjetnika, slobode, represije, rata i otpora te odnosa prema autoritetu.

Kristl je kao svestran umjetnik kontinuirano djelovao na području slikarstva, animiranog i eksperimentalnog filma te književnosti. Prožimanje navedenih medija imalo je karakter prirodne, organske veze — njegovi su filmovi bili u bliskoj vezi sa slikarstvom, jednako kao i književni radovi. I obrnuto, njegovi su se crteži pretvarali u prozne ili poetske oblike i u pokretne slike. Sve što je snimao, slikao, crtao ili pisao povezivala je ista, temeljna potreba za uobličavanjem i demonstrativnim izricanjem svojevrsnoga umjetničkog svjetonazora, vrijednosnog sustava koji je obuhvaćao njegovo razumijevanje umjetnosti, ali i odnos prema društvu i političkom poretku. Kao što je često preslikavao svoje slike, mijenjao scenarije ili montažni niz, tako je i u knjigama doradivao i prepravljao svoje poetske i prozne tekstove te koristio one već objavljene kao svojevrsni *ready-made* materijal. Na taj je način svoja već postojeća djela preoblikovao u nova, preispitujući njihova značenja, dajući cijelom opusu karakter nedovršenog djela kojemu se stalno vraćao i nastojao ga redefinirati.

Autorska izdanja kojima je posvećen ovaj tekst Kristl je sam oblikovao, ilustrirao, a najčešće i objavljivao u vlastitoj nakladi. Dizajnirao ih je većinom s minimalnim ekonomskim sredstvima, ali izrazito inovativno; upotrebljavajući različite tipografije, pečate, vlastiti rukopis, ilustracije i fotografije. Istu pažnju prema tekstu, njegovu sadržaju i vizualnoj prezentaciji posvećivao je i u korespondenciji, tj. pismima i kasnije faksiranim porukama, koje je redovito slao članovima obitelji, kolegama i institucijama; premda nije riječ o autorskim izdanjima, i taj je materijal ovdje uzet u razmatranje radi srodnosti umjetničkih postupaka. Njegovi poetički postupci obiluju neočekivanom upotrebom višeznačnih konstrukcija, naizgled kaotičnom montažom gradivnih elemenata te intervencijama u značenjske slojeve teksta, crteža ili slike. U ovom je radu napravljen izbor iz velikog broja Kristlovih autorskih izdanja, oko četrdeset objavljenih knjiga i tekstova — uzorak koji kronološki prezentira njegovo stvaralaštvo unutar medija koji uvjetno možemo nazvati književnim. Iako ova vrsta produkcije zaslužuje biti analizirana s aspekta svojih literarnih obilježja, u ovom prilogu fokus je stavljen na vizualno oblikovanje, a ne na literarnu interpretaciju djela, u mjeri u kojoj je uopće moguće raditi takvu distinkciju unutar u osnovi multimedijalno koncipiranoga umjetničkog izraza.

Nije upućeno samo tadašnjem predsjedniku Jugoslavije, već je kao angažirani čin inzistiranja na slobodi umjetničkog izraza upućeno svim vlastodržcima koji osporavaju tu slobodu. Kao takvo, može se povezati s umjetničkim akcijama ili manifestima kakve su nakon 60-ih godina 20. stoljeća prakticirali konceptualni umjetnici u svojem radu ili umjetničke grupe u međusobnoj komunikaciji.⁸

„PRVO NJEMAČKO
RAZDOBLJE“ : 1963. – 1979.,
MÜNCHEN

Kristl se u proljeće 1963. seli u München i brzo uklapa u krug progresivnih filmskih umjetnika. Zahvaljujući inovativnosti svojih filmova ubrzo postaje jedan od najvažnijih redatelja njemačkoga novog vala. U filmovima, člancima o umjetnosti i intervjuima kritizira njemačko društvo, stranku na vlasti i pojedince koji su se uklopili u sistem radi vlastitog probitka. Njegov slikarski izraz doživio je radikalnu promjenu; od 1963. slika isključivo figurativno, smatrajući da je apstraktni jezik postao diktatom, modom i konvencijom.

Već 1965. objavljuje zbirku poezije *Geschäfte die es nicht gibt* [Poslovi kojih nema],⁹ koju oblikuje slično kao i *Pet bijelih stepenica*, odnosno tako da korice čine „stepenice“. Na unutrašnjoj strani korica na lijevoj strani piše: *I. Band Neznatna lirika, II. Band Pet bijelih stepenica*; zbirka je zapravo kompilacija dviju njegovih zagrebačkih zbirki poezije, koje je vrlo vjerojatno sam preveo na njemački jezik.

Godine 1967. Kristl radi animirani film *Die Utopen* [Utopisti].¹⁰ Radni naslov filma bio je *Das Land des Überflusses* [Zemlja obilja], koji, kao i originalni naslov, govori o temi kojoj se u djelima neprestano vraća — odnosu pojedinca i društva, njegovoj poziciji u sustavu vlasti i autoriteta. Lik generala koji u ovom animiranom filmu sabljama komada ljude te dijelove tijela vješa na kuke za meso pojavljuje se ponovno u Kristlovoj knjizi umjetnika *Mundmaschine* [Govorni stroj] iz 1969.¹¹ Na koricama, kao i na str. 66, kadar je iz filma *Die Utopen*, tj. reprodukcija jedne folije naslikane za ovaj film, koja prikazuje generala koji kažnjava, odnosno ljude prokrustovski „reže na mjeru“ (Sl. 5). Kontrast realistično naslikanim ljudskim udovima i uniformi generala jest glava samog generala, koja je samo silueta, bijelo polje bez lica, čime Kristl poručuje da to mjesto može zauzeti bilo tko se koristi oružjem u ime proklamiranih utopija. U Kristlovoj ikonografiji često se pojavljuje motiv preslikanog lica ili tijela bez glave, što je moguće protumačiti kao upućivanje na problem gubitka individualnosti i uvijek prisutne životne ugroze, ali i kao manifestaciju destruktivnoga poetičkog principa, stalno prisutnog u njegovu radu, koji se i inače manifestira fragmentacijom naslikanih likova, filmske trake ili teksta, preslikavanjem slika i uopće negiranjem uvriježenih pravila snimanja, montaže i pisanja scenarija.

U knjizi *Mundmaschine* pojavljuju se tri obiteljske fotografije, crteži i tekstovi; autor koristi novonapisane prozne i

Sl. / Fig. 3 *Geschäfte die es nicht gibt* [Poslovi kojih nema / Jobs That Do Not Exist], naslovnica / cover page. München: vlastita naklada / self-published, 1966.

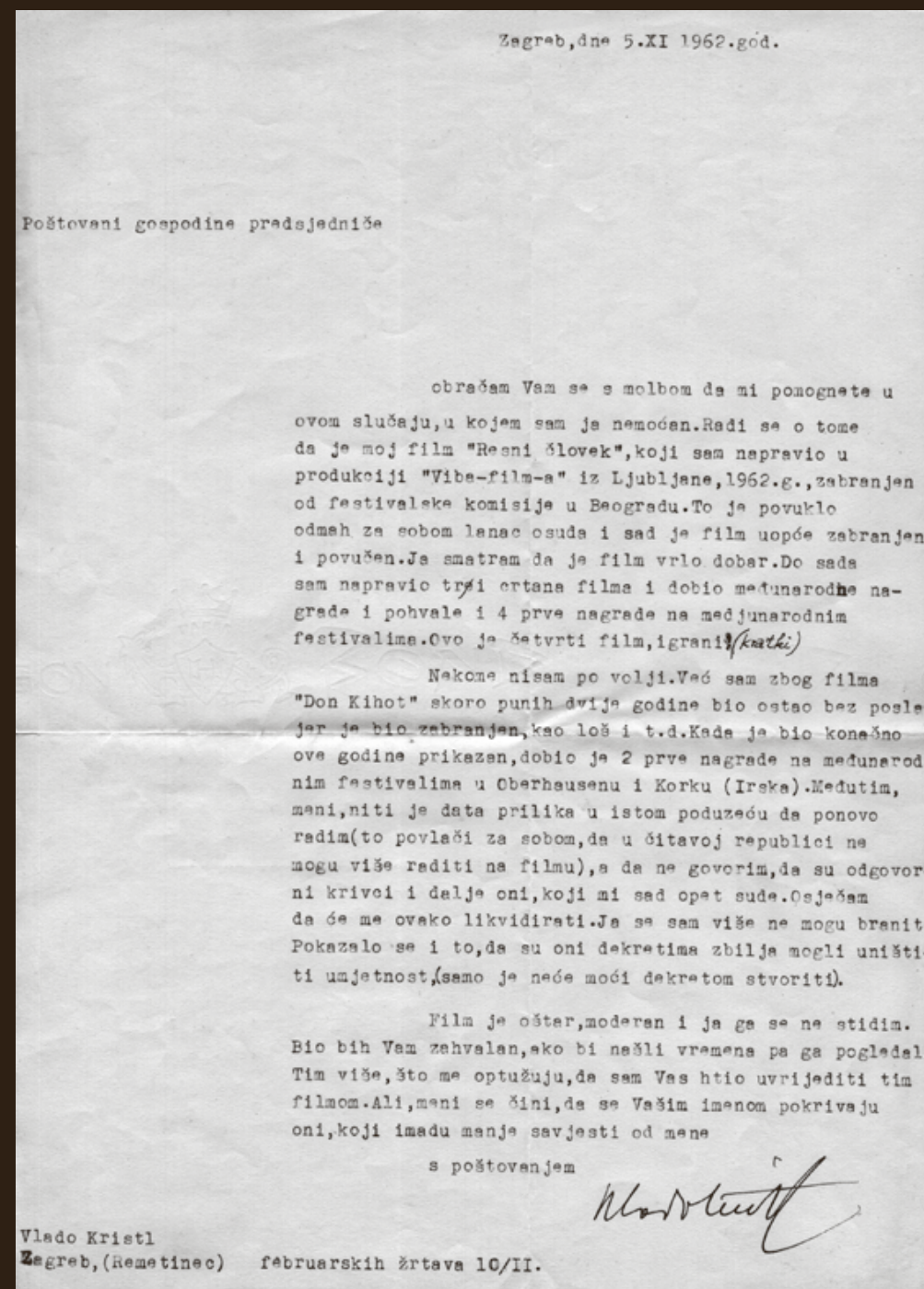
↑

⁸ Početkom 60-ih godina 20. stoljeća članovi umjetničke grupe Gorgona upotrebljavaju formu pisma u međusobnom obraćanju i umjetničkom djelovanju; Julije Knifer 1962. piše molbu Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu u kojoj od nje traži da ukine noć; Goran Trbuljak početkom 70-ih francuskim galerijama upućuje pisma s fotografijom svake pojedine galerije izvana, svojom biografijom kao anonimnog umjetnika te pitanjem žele li izložiti taj njegov rad u galeriji.

⁹ Kristl, *Geschäfte die es nicht gibt*. Istu je knjigu u nešto promijenjenom dizajnu objavio i 1966. (Sl. 4).

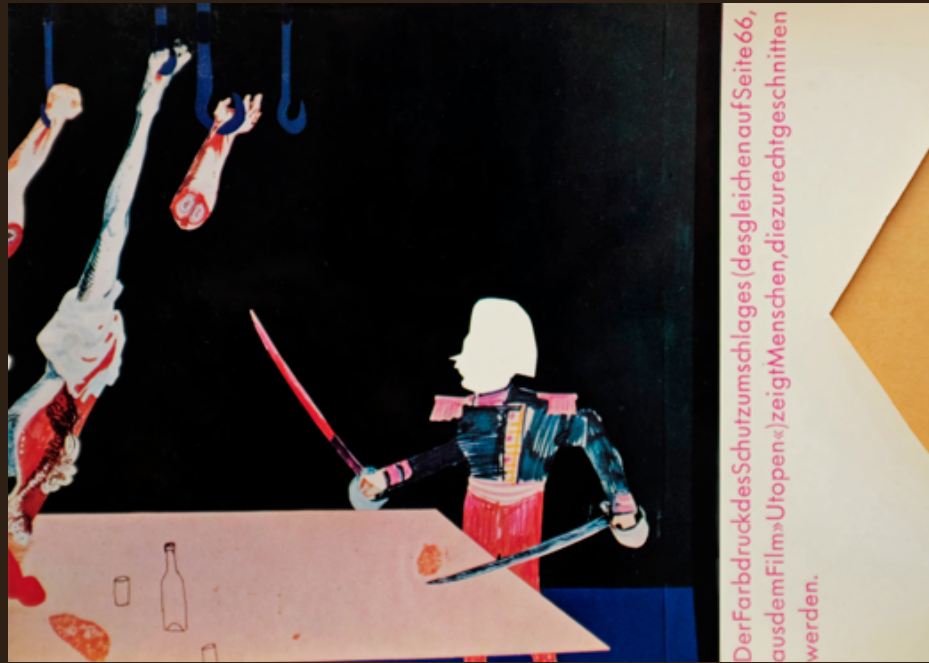
¹⁰ *Die Utopen*, animirani film u boji, 35 mm, 9 min, SR Njemačka, producent Lux-Film Boris Borresholm, München, 1967.

¹¹ Kristl, *Mundmaschine*.

Sl. / Fig. 4 *Pismo predsjedniku Josipu Brozu Titu* [Letter to President Josip Broz Tito], 1962. Arhiva Jelene Kristl / Jelena Kristl's Archive, sada u / now in: Deutsche Kinemathek – Museum für Film und Fernsehen, Berlin.

↑

Sl. / Fig. 5 *Mundmaschine* [Govorni stroj / Speech Machine], naslovnica / cover page. München: UnVerlag, 1969.

↑

Sl. / Fig. 7 *Mundmaschine* [Govorni stroj / Speech Machine]. München: UnVerlag, 1969., str. / pg. 52.

↑

NOVA ISTRAŽIVANJA | NEW RESEARCH

Sl. / Fig. 6 *Mundmaschine* [Govorni stroj / Speech Machine]. München: UnVerlag, 1969., str. / pg. 104.

↑

Sl. / Fig. 8 *Mundmaschine* [Govorni stroj / Speech Machine]. München: UnVerlag, 1969., str. / pg. 44.

↑

poetske tekstove u kombinacijama s onima iz ranijih zbirki poezije *Komödien* [Komedije]¹² i *Geschäfte die es nicht gibt*. „Najniži od svih nagona je nagon za redom” prolog je knjige, nakon kojega su navedeni izvori korištenih tekstualnih dijelova.¹³ Tri obiteljske fotografije reproducirane su kombinacijom triju tiskarskih boja: *magente*, crne i plave. Na prvoj je Kristl kao dječak, portretiran jednog ljetnog dana s majkom Jelenom na plaži, na drugoj je majka kao mlada djevojka, a na trećoj je portret mladog oca, ali otisnut preko majčina portreta i u pomaku u odnosu na nju. Ovaj posljednji kolaž može se tumačiti kao referencija na događaj iz povijesti obitelji koji je imao dalekosežne posljedice; otac je, naime, rano napustio majku s dvoje male djece prekinuvši sve veze s njom, što je i na Kristla ostavilo dubok trag (Sl. 6).

Sl. / Fig. 9 *Unerlaubte Schönheit* [Nedopuštena ljepota / Forbidden Beauty]. *Filmkritik*, br. / no. 233 (1976.), naslovnica časopisa / magazine cover page.

↑

Kristl vješto koristi mogućnosti tiska — estetiku masovnih medija, tehniku umnažanja, kao i kombinacije različitih tipografija s fotografijama u fotomontažama. Otisnute riječi i brojevi stranica vizualne su forme ravnopravne crtežima, a veličina fonta, njegove oblikovne specifičnosti, kao i sama pozicija zajedno s „prazninama” stranica, stvaraju specifičan ritam i nova značenja. Dizajn knjige u duhu je pop-arta, pojedini se crteži i motivi umnažaju, tiskaju u pomaku, brojke i slova izokreću i naglašeno povećavaju. Motiv otvorenih usta s istaknutim zubima prisutan je gotovo na svim stranicama, u različitim veličinama; to je taj „stroj koji govori”, uz koji se i doslovno pojavljuju strip-oblačići, prazni ili s otisnutim licem u *štrihu* (Sl. 7). Drugi je česti motiv onaj ispruženog kažiprsta, koji proziva, pokazuje ili prokazuje sadržaj stranice knjige¹⁴ (Sl. 8). Na pojedinim je primjercima Kristl škarama zarezao mekanu *klapnu* naslovnice, uklanjajući joj komadić u obliku trokuta ili polukruga, dajući tako dodatni, originalni pečat svakom od primjeraka.

Kristl je tih godina redovito pisao za filmski časopis *Filmkritik*, mjesečnik koji je izlazio u Münchenu od 1957. do 1984. Časopis je propagirao novu i alternativnu kinematografiju SR Njemačke, u otklonu od komercijalnog filma.¹⁵ Krajem 60-ih godina, pod utjecajem političkih prilika, časopis se izrazito politizirao. Kristl u njemu objavljuje članke u kojima iznosi svoja stajališta o suvremenom filmu; njegovi su članci i drugi napisi, kao i filmska i slikarska produkcija, politički i društveno-kritički angažirani. Od sredine 70-ih pojedini brojevi ovog časopisa posvećuju se samo jednoj osobi. Broj 233 iz 1976. s podnaslovom *Unerlaubte Schönheit* [Nedopuštena ljepota] posvećen je Kristlu. Broj izlazi u svibnju, kad je njemačku i svjetsku javnost potresla vijest o smrti Ulrike Meinhof u zatvoru Stammheim u Stuttgartu.¹⁶ Kristl, koji je i sam zastupao anarhistička uvjerenja, u smislu odbacivanja bilo kakvog oblika prisilnih hijerarhija i vlasti,¹⁷ bio je potrešen njezinim slučajem. Na naslovnici časopisa dvije su verzije slike naziva *Die Verhaftung von Ulrike Meinhof* [Uhićenje Ulrike Meinhof] (Sl. 9). Desno dolje manja je reprodukcija na kojoj se raspoznaju tri figure, dvojice policajaca te žene koju privode. Na većoj reprodukciji ta ista slika doživjela je preinake, figure policajaca još se raspoznaju, ali ženski je lik sada nejasna mrlja boja. Nekoliko godina kasnije ista je slika ponovno preslikana te je postala mrtva priroda pod

Sl. / Fig. 10 *Unerlaubte Schönheit* [Nedopuštena ljepota / Forbidden Beauty]. *Filmkritik*, no. 233 (1976.), str. / pg. 222, 223.

↑

12

Komödien, Berlin: KINEMA-Verlag Martin Höllen 1968.

13

Letzen Komödien, eine verbesserte Ausgabe der *Komödien*, 1968., *Geschäfte die es nicht gibt*, eine völlig umgeänderte Ausgabe aus dem Jahre 1966. [„Posljednje komedije”, poboljšano izdanje „Komedija”, 1968. i „Poslovi kojih nema”, potpuno prerađeno izdanje iz 1966.].

14

Motiv otvorenih usta, kao i kažiprsta čest je u ikonografiji povijesti umjetnosti; istodobno s Kristlovom knjigom širom otvorena usta pojavljuju se i na omotu ploče britanske rock grupe King Crimson koju je napravio Barry Godber; ruku s ispruženim kažiprstom upotrebljava francuski umjetnik Ben Vautier, član pokreta Fluxus, te Mihajlo Arsovski u dizajnu za Teatar &TD.

15

Početak 60-ih godina na njemačkoj filmskoj sceni obilježen je pojavom novoga njemačkog filma, iniciranog potpisivanjem takozvanog Oberhausenskog manifesta. U veljači 1962. na Festivalu kratkog filma u Oberhausenu manifest je potpisalo 26 filmskih profesionalaca koji su oštro kritizirali konvencionalnu suvremenu njemačku kinematografiju i pozvali na stvaranje nove vrste filma temeljenog na novim slobodama i novoj vrsti filmskog jezika. Među potpisnicima težnje za radikalnim promjenama koje će postati osnova za intelektualni i duhovni procvat pokreta Das Neue Kino [Novo kino] bili su Alexander Kluge, Edgar Reitz, Peter Schamoni, Haro Senft, Herbert Vesely, Rainer Werner Fassbinder, Werner Herzog i Wim Wenders.

16

Ulrike Meinhof bila je članica skupine radikalnih ljevičara i terorista Baader-Meinhof, jedna od utemeljitelja skupine RAF (*Rote-Armee-Fraktion*), s kojom je sudjelovala u bombaškim napadima i pljačkama.

9. svibnja 1976. navodno je počinila samoubojstvo u zatvoru, no vrlo su se brzo pojavile sumnje da nije bila riječ o samoubojstvu, već o mučenju, silovanju i ubojstvu zatvorenice.

17

„Dolje s primitivnim ljudima! Dolje s lažnim ljudima! S ljudima zabarikadiranima u svojim institucijama! S lažljivim ljudima! S uspjesnim ljudima! S onima koji se pokoravaju vlasti! S poslušnim, poštovanim, bojažljivim i religioznim ljudima! Dolje žena koja spava s ovakvim muškarcima, koja živi s njima ili ih voli! Dolje s muškarcem koji je prijatelj ove žene! Dolje roditelji koji svoju djecu odgajaju do smrti s ljubavlju prema redu i zakonu! Dolje mladost koja se ne buni, koja ne tjera naprijed ka slobodi za sve! Dolje starci koji su postali toliko konzervativni da se s čežnjom osvrću na vrijeme sluganstva i guzice! Živjela anarhija!” Vlado Kristl, *Kultur der Anarchie* [prev. aut.].

18

„Sjećam se da sam bila mala i da je ta slika bila u mojoj sobi i da me je jako smetala. Kad bi prijateljice došle k meni, stvarno me bilo sram, imala sam šest, sedam, osam godina. Zamisli djevojčicu u tom ‘začepljenom’ (*spiessig* na njemačkom) Münchenu, dakle malo djece koja dolaze u sobu i vide sliku koja je veća od nas, ogromna, gola ženska između policajaca, strašna, stroga, to ne ide s Bourgeoisioim. Svi su to gledali i bili šokirani, djevojčice su se smijale, nisam razumjela o čemu se radi, to je previše za djecu. Ali to pokazuje izvanrednu snagu ili silu koja zrači iz te slike!” Madeleine Kristl, kći V. Kristla [iz pisma autorici 9. kolovoza 2023.].

19

Kristl, *Körper des Unrechts*.

20

Roscher, *Über Vlado Kristl an der Kunsthochschule in Hamburg*

(79–97).

21

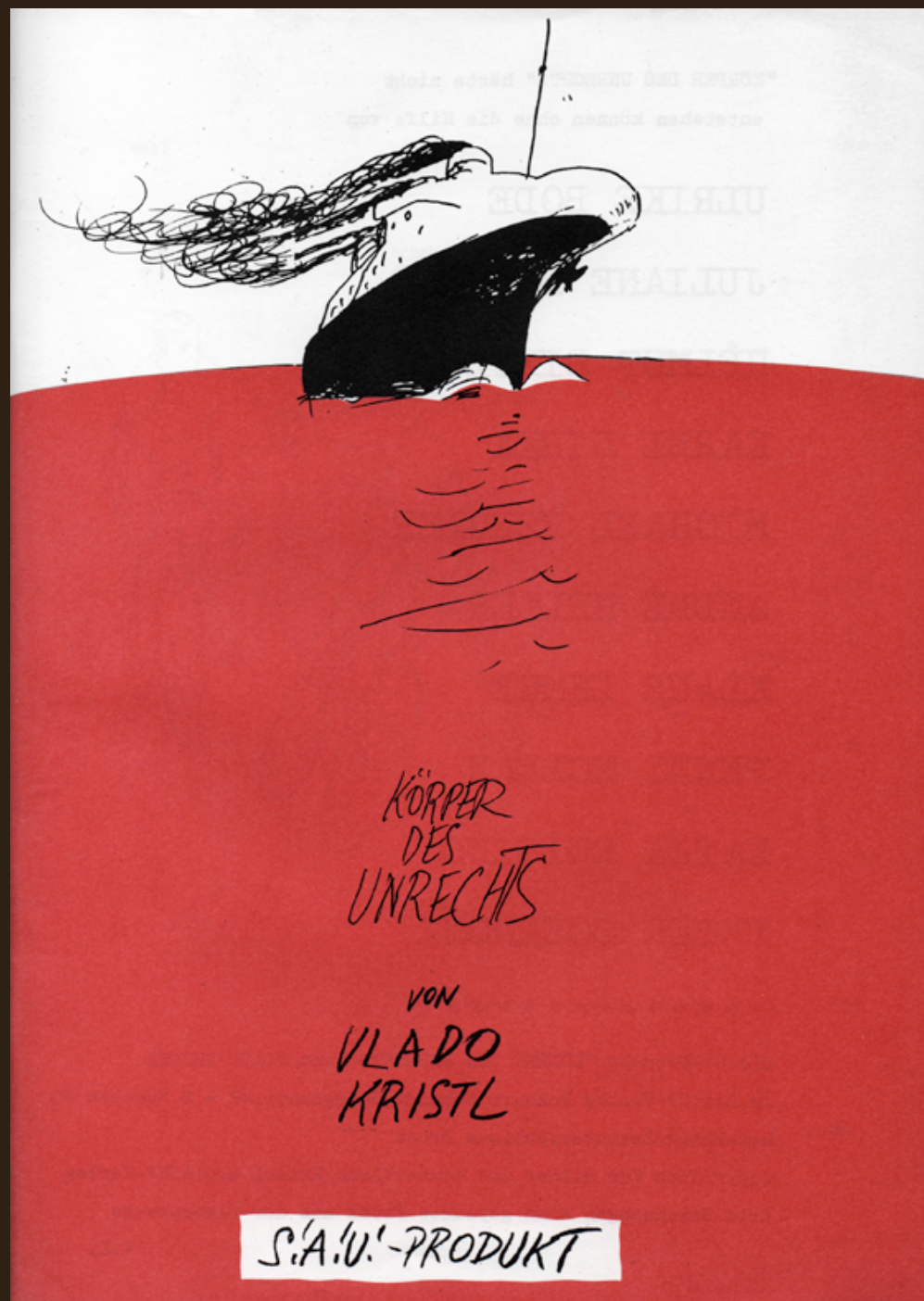
Buch Handlung Welt [Svijet knjiga], knjižara u gradskoj četvrti Karolinenviertel u Hamburgu koju je osnovala umjetnica Hilka Nordhausen (1949.–1993.), bivša studentica HFBK-a.

nazivom *Der Blumenstrauß* [Buket cvijeća], Ulrike Meinhof uhapšena je 1972. Na poledini slike *Der Blumenstrauß* stoji godina 1975. Je li to godina nastanka prve ili posljednje varijante slike zasad je otvoreno pitanje.¹⁸ U tom su broju časopisa objavljeni Kristlovi crteži, prozni tekstovi i pjesme koji se također referiraju na taj tragičan događaj (Sl. 10).

Godine 1979. Kristl objavljuje ilustriranu knjigu poezije *Körper des Unrechts* [Tijela nepravde]¹⁹ (Sl. 11). Knjiga mekih korica i jednostavna uveza, kao bilježnica formata A4, objavljena je u izdanju S!A!U! (*Subculture And Underground*), legendarnog *punk*-časopisa koji je 70-ih pokrenuo Eckhart Schmidt, njemački redatelj, producent i pisac. Časopis je pratio supkulturnu i alternativnu filmsku i književnu scenu, a za njega su pisali između ostalih Rainer Werner Fassbinder, Wolf Wondratschek, David Byrne, Sting, Herbert Achternbusch, Francis Coppola i Patti Smith. Na dvobojnoj naslovnici, koju visoko postavljenoj horizont dijeli na dvije plohe boje, bijelu i crvenu, Kristl crta veliki brod koji se približava ostavljajući za sobom trag dima, a ispod njega rukom ispisuje naslov i svoje ime. Lik biciklista, sam ili u paru s još jednim, pojavljuje se na početku knjige, a Kristl ih ponavlja na različitim pozicijama stranica i s različitim kratkim replikama koje ih prate. Slijede stranice ispunjene crtežima djevojaka, plesačica, satova slikanja na akademiji i vojnika, između kojih su Kristlove pjesme, otisnute različitim veličinama slova, većinom pisane u slobodnom stihu, dok neke od njih formom slijede geometrijske oblike trokuta (Sl. 12 i Sl. 13). Kao što ponavlja iste likove biciklista, tako umnaža i ostale crteže, mijenjajući im veličinu i kontekst. Lakoća kojom je stvarao crteže isprepletene tekstovima u kontrastu je sa zadatkom čitanja i razumijevanja, odnosno tumačenja mogućih veza slike i teksta.

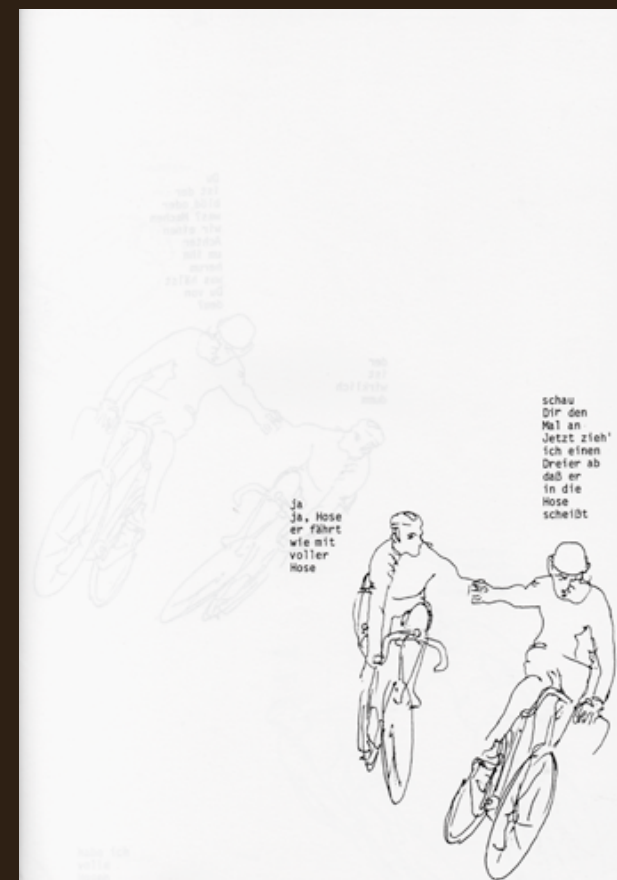
„DRUGO NJEMAČKO
RAZDOBLJE 1979. – 1997.,
HAMBURG

Godine 1979. Kristl je prihvatio ponudeno mjesto profesora na Sveučilištu likovnih umjetnosti u Hamburgu (HFBK) koje 60-ih godina 20. stoljeća osniva odjele za industrijski dizajn i vizualne komunikacije, gdje je radio kao profesor od 1979. do 1997.²⁰ Internacionalno orijentirana škola pozivala je kao gostujuće profesore brojne važne umjetnike iz cijeloga svijeta. Kristl je trebao predavati film na odsjeku za slobodne umjetnosti, ali je nastavnu djelatnost usmjerio na slikanje, što je izazvalo prijetnje. Izgubio je status redovitog profesora, ali je ostao na Sveučilištu kao profesor sa smanjenim obujmom sati i umanjenom plaćom. Angažman na HFBK-u osiguran mu je čak i nakon dobi za umirovljenje 1988., gdje je zadržao tj. upotrebljavao atelijer sve do 1997. Još tijekom 70-ih izražavanju u medijima slikarstva, književnosti i filma priključio je i novi medij videa, koji upotrebljava kao umjetničku instalaciju. Družio se s autorima okupljenima oko knjižare Buch Handlung Welt [dalje u tekstu: BHW].²¹ koja je u razdoblju od 1976. do 1983. funkcionirala i kao galerija te čija je djelatnost bila usmjerena na konceptualnu

Sl. / Fig. 11 *Körper des Unrechts* [Tijela nepravde / Bodies of Injustice], naslovnica / cover page. München: S!A!U! – Verlag Eckhart Schmidt, 1979.

↑

Sl. / Fig. 12 *Körper des Unrechts* [Tijela nepravde / Bodies of Injustice], unutrašnja stranica / inner page. München: S!A!U! – Verlag Eckhart Schmidt, 1979.

↑

Sl. / Fig. *Körper des Unrechts* [Tijela nepravde / Bodies of Injustice], unutrašnja stranica / inner page. München: S!A!U! – Verlag Eckhart Schmidt, 1979

↑

umjetnost, slikarstvo, književnost, poeziju, film i performans. Michael Kellner, dugogodišnji zaposlenik knjižare i izdavač, objavio je niz Kristlovih knjižica proze i poezije.

Kristl 1980. radi autorsku knjigu naslovljenu *Treibjagd* [Potjera], tiskanu u samo 100 primjeraka.²² To je knjiga predimenzioniranog formata, koja teško može stati na policu; hipertrofiranje konvencionalnih dimenzija prisutno je i na ogromnim okvirima kojima u to doba uramljuje svoje slike. *Treibjagd* je knjiga/mapa uvezanih listova koja sadrži reprodukcije Kristlovih crteža i grafika te nekoliko uvećanih crno-bijelih fotografija autorice Dagmar Hartig na kojima Kristl intervenira tekstem i doctanim elementima. Na naslovnici je crtež dviju glava s velikim isplaženim jezicima te rukom ispisan naslov crvenom bojom (Sl.14 i Sl.15). Tekst na poledini objašnjava sadržaj knjige i u prijevodu glasi: „Ova je knjiga priprema za izložbu Vlade Kristla u Kasselu i Hamburgu, koja se održava kao završni rezultat jednogodišnje stipendije koju mu je dodijelio slobodni i hanzeatski grad Hamburg 1980. Napravljena je s fotografkinjom Dagmar Hartig. Izdanje su jednim dijelom podržale kulturne vlasti slobodnog i hanzeatskog grada Hamburga, a drugim dijelom umjetnička udruga Kassela.”

Iste godine objavljuje dramski tekst pod naslovom *Revolution 1941–1980, Ein Stück in 4 Akten 1. Band (3 Erste Akte)* [Revolucija 1941.–1980., drama u četiri čina, 1. svezak (prva tri čina)],²³ (Sl.16), koji četiri godine kasnije ponovno objavljuje, kao drugo izdanje koje uključuje i ovo prvo, sada nazvano *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band* [Revolucija, 2. svezak s pridodanim 1. sveskom]²⁴ (Sl.17). Sadržaji obiju knjiga varijante su dramskog teksta *Luđak ili Harlekin* koji je Kristl napisao 1951. u Zagrebu.²⁵ Drama *Luđak ili Harlekin* Kristlova su sjećanja na stradanja tijekom Drugog svjetskog rata i na poslijeratni period uspostave novoga društvenog poretka. Harlekin je jedan od autoreferencijalnih likova Vlade Kristla koji se, kao i ostali njegovi dvojnici, primjerice Don Kihot i Prometej,²⁶ pokušava suprotstaviti nepravdi i laži, ali na kraju završava tragično. Zbog autorovih eksplicitnih stavova koji kritiziraju narodnooslobodilačku borbu i ukazuju na poslijeratnu državnu represiju i zlouporabu položaja od strane pojedinaca, tekst koji je preradio za kazalište nije nikada bio izveden u Jugoslaviji ni objavljen. Trideset godina kasnije Kristl ga je odlučio prevesti, doraditi i objaviti u vlastitom izdanju, iscjepkanog, u fragmentima koji traže strpljivog i upućenog čitatelja. Izmiješao je stranice originalne drame te ih objavio u redosljedu prepuštenom slučaju. U izvorni tekst *Luđaka ili Harlekina* iz 1951., koji ovako nasumce ispremiješanih stranica postaje teško čitljiv, ubacio je scenu koja nije postojala u originalu, a koja opisuje jedno ispitivanje, iznudaivanje priznanja i smaknuće tijekom rata kojima je autor svjedočio. U potresnom i detaljno opisanom svjedočanstvu izriječkom navodi imena ubojica i ubijenog. Desetljećima progonjen tom slikom, napokon je objavljuje, ali „šifriranu”, skrivenu, na drugom/stranom jeziku.²⁷ Postupak „dekonstrukcije” vlastitoga teksta Kristl sam objašnjava s nekoliko uputa na početku knjige te ga dodatno naglašava crtežima ruku sa škarama (Sl.18). Uz crteže, u knjizi je i reprodukcija u boji ulja na platnu *Autoportret*, na kojoj je Kristl gol do pasa, dok

22

Kristl, *Treibjagd*.

23

Kristl, *Revolution 1941–1980, Ein Stück in 4 Akten 1. Band (3 Erste Akte)*.

24

Kristl, *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band*.

25

Luđak ili Harlekin, drama u četiri čina, Zagreb, 1951. (1953. preraden za kazalište, ali nikada nije izveden).

26

Junaci iz istoimenih Kristlovih animiranih filmova.

27

„Kao da je prijevod drame o svom davnom velikom razočaranju odlučio preraditi tako da u kaotični tekst prijevoda poput skrivene poruke jednostavno umetne ono osobno svjedočanstvo iz tog vremena koje ga proganja i koje mu ne daje mira. Svjedočanstvo koje pri pokušaju čitanja poput zaboravljenog pisma iznenada ispadne iz jedne neobične i nerazumljive knjige, knjige za koju ste posumnjali treba li je uopće čitati.” Medvešek, [Pogovor knjizi *Luđak ili Harlekin*], str. 82.

Sl. / Fig. 15 *Treibjagd* [Potjera/Chase], iz unutrašnjosti knjige / from the inside of the book. Hamburg: vlastita naklada / self-published, 1980.

↑

NOVA ISTRAŽIVANJA | NEW RESEARCH

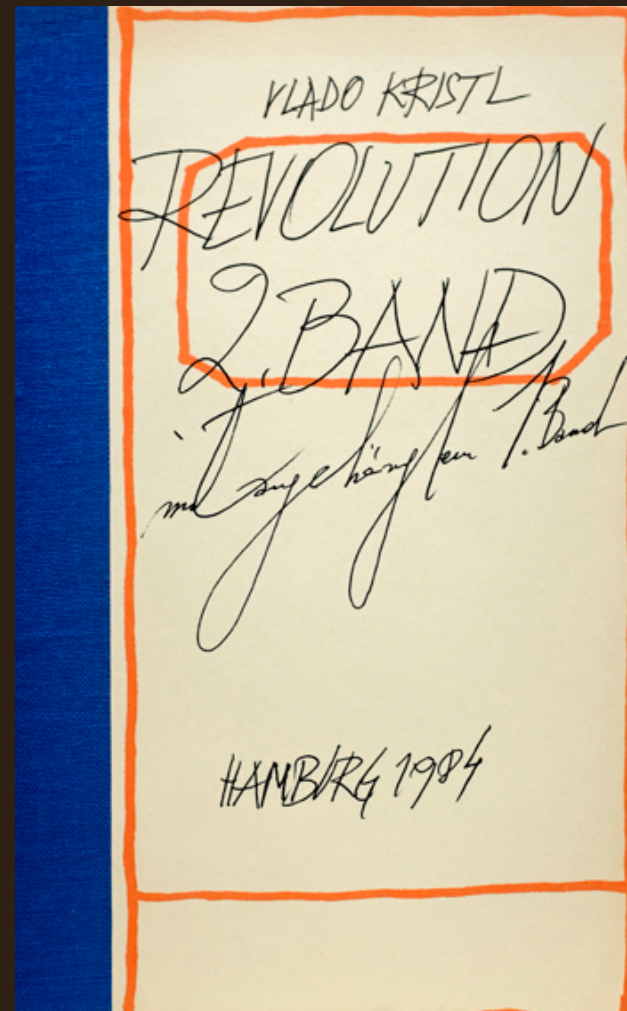
Sl. / Fig. 14 *Treibjagd* [Potjera/Chase], naslovnica / cover page. Hamburg: vlastita naklada / self-published, 1980.

↑

Sl. / Fig. 16 *Revolution 1941 – 1980, Ein Stück in 4 Akten 1. Band (3 Erste Akte)* [Revolucija 1941.–1980., drama u 4 čina 1. svezak (prva tri čina) 1941–1980 / Revolution, drama in 4 acts, volume 1 (first three acts)], naslovnica / cover page. Hamburg: 1,- DM Verlag, 1980.

Sl. / Fig. 17 *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band* [Revolucija, 2. svezak s pridanim 1. sveskom / Revolution, 2nd volume with 1st volume added], naslovnica / cover page. Hamburg: 1,- DM Verlag, Hamburg-Altona, 1984.

NOVA ISTRAŽIVANJA | NEW RESEARCH

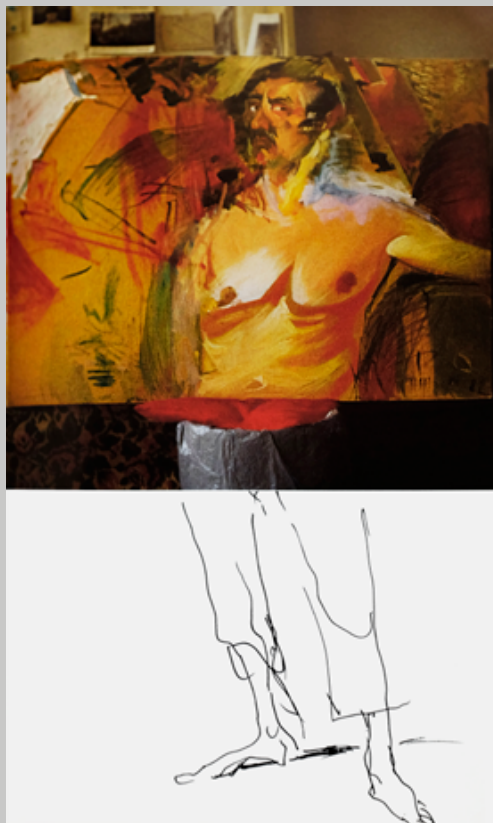
Sl. / Fig. 18 *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band* [Revolucija, 2. svezak s pridanim 1. sveskom / Revolution, 2nd volume with 1st volume added], str. / pg. 7. Hamburg: 1,- DM Verlag, Hamburg-Altona, 1984.

je dio tijela koji nedostaje docrtan na donjem dijelu stranice (Sl. 19). Stranice su numerirane ručno otisnutim štambiljima s brojevima, na različitim visinama. Dizajn naslovnice je jednostavan — rukom nacrtan crveni okvir uz sam rub formata, unutar kojeg je jedan manji, kao polje gdje se obično na bilježnicama upisuje ime i sadržaj. Ime i naslov napisao je crnom bojom, a hrbat knjige uvezao je plavim platnom. Kristl je *Revoluciju* predstavio na večeri čitanja u BHW-u,²⁸ a tom je prilikom na zidu oslikao jedan mural i prisutnima objasnio način na koji je koncipirao ovu knjigu.²⁹

Knjigu je objavio u nakladi 1,– DM, izdavačkom pothvatu koji je sam inicirao. Kao aktivist koji je pokušavao ukazati na nepravdu i načine kako ih se može ispraviti, u Hamburgu je predložio osnivanje izdavačke kuće pod nazivom 1,– DM koja bi, demokratski otvorena neetabliranim autorima, na eksperimentalan način objavljivala umjetničke knjige.³⁰ Radi i ekonomsku konstrukciju projekta — da bi se izdanje realiziralo, potrebno je izdavaču uplatiti 200 DM; s tim se iznosom može napraviti 250 knjiga volumena 16 stranica te formata 12×19 cm. Tu su uključeni troškovi tiska, prijeloma i druga boja korica po izboru autora. Autor zadržava 50 od 250 primjeraka. Prihod od prodaje preostalih 200 primjeraka po 1 DM čini kapital izdavačke kuće. Knjige će se moći kupiti u knjižari BHW, popularnom okupljalištu hamburških umjetnika.

„TREĆE NJEMAČKO
RAZDOBLJE” : 2002. – 2004. .,
MÜNCHEN

U godini svoje smrti, 2004., Kristl u Münchenu radi maketu knjige manifesnog naslova *Ende der Ordnung* [Kraj poretka], koja je objavljena posthumno³¹ (Sl. 20). Naslovi Kristlovih izdanja često imaju prizvuk nekog političkog programa i višeznačni su u mogućnostima tumačenja.³² Knjiga velikih dimenzija, uz poeziju i nekoliko prozih tekstova, sadrži reprodukcije Kristlovih slika, crteže te fotografije na kojima su on i Carola Regnier, njemačka glumica, njegova prijateljica i partnerica posljednjih godina života (Sl. 21). Dokumentarne fotografije s različitih zajedničkih putovanja složene su kao u obiteljskom albumu, ali samo pri vrhu velikih ploha inače praznih stranica knjige. Također, kao u albumu, označene su imenima i mjestima, ali s različitim, izmišljenim imenima i titulama. Povezuje ih zajednički nazivnik — svi likovi imaju neku od funkcija u izmišljenoj političkoj Stranci inteligencije: „tajnica”, „članica ureda”, „predsjednica”, „član upravnog odbora”, „putujući propovjednik”, „kolekcionar umjetnina”, „modni dizajner” itd. Stranku inteligencije Kristl je osmislio u Hamburgu, kao stranku koja je tada imala samo jednog jedinog člana — njega samoga. Njezino ponovno osnivanje, sada uz Carolu Regnier, jedan je od načina Kristlova duhovitog poigravanja s društvenim pravilima i nametnutim strukturama.

Sl. / Fig. 19 *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band* [Revolucija, 2. svezak s pridodanim 1. sveskom / Revolution, 2nd volume with 1st volume added], stranica s autoportretom / page with the self-portrait. Hamburg: 1,– DM Verlag, Hamburg-Altona, 1984.

↑

ZAKLJUČAK

Kristlova autorska izdanja, kao poseban oblik umjetničkog izražavanja u formi knjige, pažljivo su promišljeni projekti koji u neposrednu vezu dovode literarna ostvarenja i reprodukcije crteža i slika, tretirajući ih kao materijal koji se sekundarno obrađuje, kolažira i oblikuje na druge načine, stvarajući novu vrstu artefakta. Kao takva, predstavljaju multimedijalnu vrstu umjetničkog izražavanja, koja poruku prenosi i verbalno, ali i likovno, ujedinjujući oba jezika u specifičnu narativno-vizualnu formu, koja je u Kristlovu slučaju analogna ostvarenjima na području animiranog i eksperimentalnog filma. Kao i u svim drugim medijima, Kristl i konvencijama knjige pristupa propitivački i rušilački: poigrava se jezikom i njegovom transparentnošću; prekoračuje uobičajeni odnos tekstualnih i vizualnih sadržaja, kao i formata i funkcionalnih dijelova izdanja; koristi postojeća djela, fragmentira ih i prepušta slučaju konačan slijed teksta. Uz iznimku prvih dviju zbirki pjesama koje su napisane na hrvatskom, sve su ostale knjige na njemačkom jeziku, koji Kristlu nije bio materinski, ali ga je dobro znao i prije dolaska u Njemačku.³³ Njemački jezik postaje jedini koji od 1963. nadalje Kristl upotrebljava i u nazivima slika i u filmskom stvaralaštvu. U Hrvatsku se nikada nije vratio, a s vlastitim je djecom, rođenom u Njemačkoj, razgovarao samo na njemačkom jeziku.³⁴ I to je jedan od argumenata za tezu da se njegovo umjetničko djelovanje i opus mogu tumačiti i kao izraz disidentske političke pozicije s obzirom na poredak iz kojeg je otišao. U novoj sredini i političkom sustavu, unatoč osobnim sukobima i prijemima te načelnom buntovništvu, Kristl to prestaje biti i upravo u Njemačkoj stvara znatan dio svojeg umjetničkog opusa.

Sl. / Fig. 20 *Ende der Ordnung* [Kraj poretka / End of Order], naslovnica / cover page. Zagreb: DAF, 2007.

↑

28

Fotografije s večeri čitanja 21. studenoga 1980. u BHW-u. Arhiv Hilke Nordhausen, mrežne stranice <http://www.hilkanordhausen.de/>

29

„Vladu sam upoznao, ja sam studirao u Hamburgu i kretao se u toj sceni, onda sam čuo za Kristla, jednu večer je čitao u jednoj maloj knjižari, Buch Handlung Welt, knjigu *Revolucija*, to je on pisao u Zagrebu još kao mlad autor, i ovdje na Akademiji u okviru svog seminara priredio je to djelo na specifičan način, uzeo je to što je napisao, 30-ak stranica, to je fotokopirao i sve pomiješao tako da su slučajnim redom išle. To je objasnio i to je čitao. Nitko nije primijetio da te stranice nemaju vezu jednu s drugim. Karakteristično za Vladu, slučajnost na prvom mjestu.” Rebec, [Intervju snimljen tijekom priprema za dokumentarni film *Kristl, 2004.*].

30

Kristl, „Gibt es ein anderes denken?“, 126.

31

Ende der Ordnung, DAF, Zagreb, 2007.

32

Godine 2002. Kristl objavljuje knjigu pjesama *Land der Kunst, Ungeliebtes Land* [Zemlja umjetnosti, nevoljena zemlja] te tekstove *Demokratie im 21. Jahrhundert* [Demokracija u 21. stoljeću] i *Das unnatürliche Ziel* [Neprirodni cilj]. Povodom retrospektive u minhenskoj Kinoteci izdaje samizdat *Klonen Klonen Saga* [Kloniranje, kloniranje, saga]. Godine 2003. objavljuje u vlastitom izdanju ilustriranu zbirku pjesama *Menschenfeind* [Mizantrop].

33

Osnovnu školu završio je u Beču 1934. (HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, dosje Vlado Kristl). „1931–1933. školuje se u Internatu sv. Josipa u Beču”.

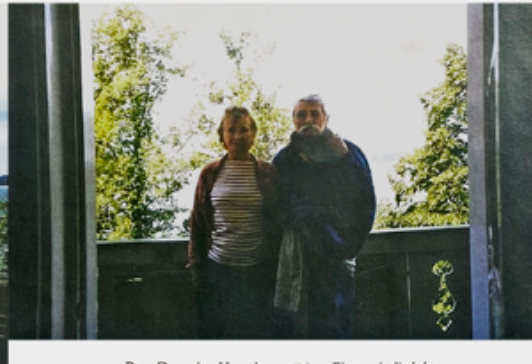
U: *Vlado Kristl*, ur. Jerica Zihelr, Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 2010. str. 147.

34

Prema svjedočenju kćeri Madeleine Kristl, rođene 1966.

Dr. Rose Fiffle, Landschaftsrat, Mitglied der Partei der Intelligenz und Hannelore von Irselhof, Mitbegründerin der Rechtsabteilung der Partei der Intelligenz

Rosa Deutsch, Verwaltungsrätin, Ehrenmitglied der Partei der Intelligenz und Heimforscher Viktor Emanuel Friedrich Hellendorfer, von der Neusprachabteilung, Mitglied der Partei der Intelligenz

Lili Tubatschewsky, Mitglied der Partei der Intelligenz Werbebeauftragter

Sherry Pamäkl, Kunstsammlerin, Spezialistin Landschaftsmalerei, Mitglied der Partei der Intelligenz und Gibbaley Soenybrother, Auktionärshaus in Boston, Mitglied der Partei der Intelligenz

Willibard Wolff, Meeresbiologe, Mitglied der Partei der Intelligenz und Ulla Hacha, mit rotem „Geschenk-Ponny“-Preis für das schönste weibliche Mitglied der Partei der Intelligenz

Marfa Mercanoglu, und Heiko Witzmann, im Überlebenstrainingslager Muffelde

Nina Winkelmann, Richterin und Gabriel Fuchs

Jungfrau und Bergsteiger Alois Poradler, Vereinskassenwart, Mitglied der Partei der Intelligenz

Bea Rumpf, Mitglied der Partei der Intelligenz und Max Didier, Landwirt, Mitglied der Partei der Intelligenz

Ailton, Mitglied der Partei der Intelligenz und Berta Blaschek, Vorstandsvorsitzende der „Welt für Kinder“

Lilli-Josepha, mit der weiblichen Idealfigur und Modedesigner Achilles-Leotar Mopsmann, Mitglied der Partei der Intelligenz, auf der Brücke der Seufzer

Gabriela Grazia Florin, Mitglied der Partei der Intelligenz und Dr. Aristos Doberschütz

Deutsche Kinemathek — Museum für Film und Fernsehen, Berlin.
Arhiva Jelene Kristl.
HR-HDA-156: Hrvatski državni arhiv, Služba državne sigurnosti
republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove SRH, dosje Vlado
Kristl.

HSK-886-2, KRI, I: Hrvatski sabor kulture, kazališna biblioteka,
Vlado Kristl, *Luđak ili Harlekin*, Zagreb: 1951., drama u 4 čina,
tiposkript (Objavljeno kao: Vlado Kristl, *Luđak ili Harlekin: drama
u četiri čina*, Zagreb: Petikat, 2014.)

Rebec, Jadranko. Neobjavljeni intervju snimljen tijekom priprema
za dokumentarni film *Kristl*. Zagreb: HTV, 2004. Arhiva autorice.

Arhiv Hilke Nordhausen, <http://www.hilkanordhausen.de/>
(pristupljeno 27. lipnja 2023.).

Kristl, Vlado. *Neznatna lirika*, Zagreb: vlastita naklada, predgovor
Jure Kaštelan, 1959.

Kristl, Vlado. *Pet bijelih stepenica*, Zagreb: vlastita naklada, 1961.

Kristl, Vlado. *Geschäfte die es nicht gibt*, München: vlastita
naklada, 1965.

Kristl, Vlado. *Geschäfte die es nicht gibt*, München: vlastita
naklada, 1966.

Kristl, Vlado. *Mundmaschine*, München: Unverlag, vlastita
naklada, 1969.

Kristl, Vlado. „Kultur der Anarchie (Gegen die Kontrarevolution)”,
Filmbblätter Kommunales Kino Frankfurt, br. 7 (1975.).
Preuzeto iz engleskog prijevoda Martina Bradyja objavljenog
u programskoj knjižici *Tate film, Vlado Kristl: Death to the audience*,
7-16 november 2014., Tate Modern, 11.

Kristl, Vlado. „Unerlaubte Schönheit”, *Filmkritik*, br. 233 (1976):
193–239.

Kristl, Vlado. *Körper des Unrechts*, München: S!A!U! – Verlag
Eckhart Schmidt, 1979.

Kristl, Vlado. *Treibjagd*, fotografije Dagmar Hartig, Hamburg: vlastita
naklada, 100 primjeraka, 1980.

Kristl, Vlado. *Revolution 1941 – 1980, Ein Stück in 4 Akten 1. Band
(3 Erste Akte)*. Hamburg: 1,– DM Verlag, 1980.

Kristl, Vlado. *Revolution, 2. Band, mit angehängtem 1. Band*,
Hamburg-Altona: 1,– DM Verlag, 1984.

Kristl, Vlado. „Gibt es ein anderes denken?”, tekst prospekta
izdavačke kuće 1,– DM Verlag, Hamburg-Altona, 126. U: *Dagegen
dabei, Texte, Gespräche, und Dokumente zu Strategien der
Selbstorganisation seit 1969.*, ur. Hans-Christian Dany, Ulrich Dörrie,
Bettina Sefkow, Hamburg: Michael Kellner, 1998.

Kristl, Vlado. *Ende der Ordnung*, Zagreb: DAF, 2007.

Ajanović Ajan, Miđhat. *Karikatura i pokret: devet ogleda o crtanom
filmu*, Zagreb: Hrvatski filmski savez, 2008.

Bašičević, Mića. „Jezik apstraktne umjetnosti”, *Krugovi*, br. 4
(1953.).

Brandimeier, Thomas. „Vlado Kristl — uništavatelj Gesamtkunswerka
/ der Gesamtkunstwerkzerstörer”, 129–139. U: *Vlado Kristl*, ur.
Jerica Zihlerl, Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2010.

Denegri, Jerko; Koščević, Želimir. *Exat 51*, Zagreb: Centar za kulturnu
djelatnost SSO, 1979.

Denegri, Jerko. *Umjetnost konstruktivnog pristupa, Exat 51 i Nove
tendencije*, Zagreb: Horetzky, 2000.

Habjan, Ana Marija, *Umjetnik otpora: razgovori s Vladom Kristlom:
München 2003., 2004.*, Zagreb: Petikat, 2007.

Jacobsen, Wolfgang. *Vlado Kristl, Noch — immer nichts*, Berlin:
Verbrecher Verlag, 2014.

Kaštelan, Jure. Predgovor kataloga izložbe *Kristl-Picelj-
Rašica-Srnec*, Zagreb: Društvo arhitekata Hrvatske – Beograd:
Galerija Grafičkog kolektiva, 1953.

Maroević, Tonko. „Posljednji izam: Hedonizam”, *Kvartal*, 8, br. 1–2
(2011.).

Medvešek, Rene. [Pogovor], 79–85. U: Vlado Kristl, *Luđak ili Harlekin*,
Zagreb: Petikat, 2014.

Mühling, Matthias. „Vlado Kristl — Esej o slikaru / Vlado
Kristl — Versuch über einen Maler”, 39–51. U: *Vlado Kristl*, ur. Jerica
Zihlerl, Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 2010.

Nettelbeck, Uwe. „Nemogućí majstor. Razgovor s Kristlom”.
U: katalog izložbe *Vlado Kristl, Partei der Intelligenz, Malerei, Literatur,
Film*; Ausstellung im Saarländischen Künstlerhaus Saarbrücken
vom 20. September – 6. November 1992.

Pata, Nenad, „Zagrebačka škola crtanog filma (mali leksikon)”,
Filmska kultura, br. 81-82 (1972.): 45.

Peterlić, Ante. „Nakon dvije prve festivalske nagrade”, *Filmska kultura*,
br. 29–30 (kolovoz-listopad 1962.): 138–139.

Pintarić, Snježana; Glavan, Darko. *Vlado Kristl: Prije egzila.
Radovi 1943 – 1962.*, Zagreb: MSU, 2007.

Putar, Radoslav. „Osvrt na izložbu Kristla, Picelja, Rašice i Srneca”,
Narodni list, 1953.

Putar, Radoslav. „Pozitivi i negativni Vlade Kristla, Mala likovna
kronika”, *Čovjek i prostor*, br. 93 (prosinac 1959.): 14.

Richter, Vjenceslav. Predgovor kataloga izložbe Vlade Kristla *Varijante
i varijabili*, Zagreb: GSU, srpanj-kolovoz 1962.

Roscher, Gerd. *Über Vlado Kristl an der Kunsthochschule in Hamburg
(79 – 97)*, Hamburg: Materialverl., 2013.

Scheugl, Hans; Schmidt jr., Ernst. *Eine Subgeschichte des
Films Lexikon des Avantgarde, Experimental und Underground Films*,
Frankfurt: Suhrkamp, 1974.

Schulte, Christian. „Am Ende der Ordnung, Vlado Kristls Poetik
des Unbrauchbaren”, 85–95. U: *Maske und Kothurn 57/3-4.
Vlado Kristl / Der Mond ist ein Franzose*, Beč – Köln – Weimar: Böhlau
Verlag, 2011.

Sudović, Zlatko; Munitić, Ranko. *Zagrebački krug crtanog filma,
pedeset godina crtanog filma u Hrvatskoj*, Zagreb: Zavod za kulturu
Hrvatske, Zagreb film, 1978.

Zidić, Igor. *Kristl, izopćenik*, Rovinj: Galerija Adris, 2014.

Zihlerl, Jerica, ur. *Vlado Kristl*, Rijeka: Muzej moderne i suvremene
umjetnosti, 2010.

Zihlerl, Jerica. *Vlado Kristl: Madeleine, Madeleine*, Novigrad:
Muzej Lapidarium, 2020.